

Студент 2 курсу
факультету міжнародних економічних відносин ХНЕУ ім. С. Кузнеця

ОСОБЛИВОСТІ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

Анотація. Досліджено основні причини тіньової діяльності в Україні, її характерні риси. Проаналізовано сучасний стан та тенденції тіньової економіки. Визначені обсяги тіньового сектору у різних галузях економіки. Досліджено основні напрямки детінізації економіки України.

Аннотация. Исследованы основные причины теневой деятельности в Украине, ее характерные черты. Проанализировано современное состояние и тенденции теневой экономики. Определены объемы теневого сектора в разных отраслях экономики. Исследованы основные направления борьбы с теневой экономикой в Украине.

Annotation. The reasons for shadow economy activity in Ukraine and its characteristic features are studied in the article. The current state of the shadow economy and tendencies in it are analyzed. The proportions of the shadow sector in various economic sectors are determined. The main areas of the fight with the shadow sector of economy are also studied.

Ключові слова: тіньова економіка, тіньова економічна діяльність, рівень тіньової економіки, тінізація.

За даними Міністерства економічного розвитку та торгівлі України рівень тіньової економіки у 2012 році склав 34 % від рівня офіційного ВВП. Розширення масштабів тіньової економіки до 30 – 50 % ВВП зумовлює розбалансування окремих сфер діяльності та економіки в цілому і є причиною криміналізації суспільства, а тому вимагає фундаментального вивчення проблеми.

Метою дослідження є аналіз стану та обсягів тіньової економіки України, визначення причин тіньової діяльності в Україні.

Дослідження теоретичних та практичних аспектів існування тіньового сектору економіки в світі займає значне місце в роботах Фейга, Блейдса, Гершуні, Баделта, Нормана, Хігінса та ін. Проблеми подолання та легалізації тіньової економіки в Україні присвятили увагу такі вітчизняні науковці та фахівці, як: А. Базилук, З. Варналій, О. Головатюк, Я. Дяченко, О. Мандибура, В. Ординський, В. Редуптов, О. Турчинов та ін.

Разом із зародженням держави та товарного виробництва виникла тіньова економіка. Як тільки держава почала збирати податки, з'явилися громадяни, які не бажали ділитися з державною казною заробленим доходом; з оголошенням монополій на виробництво певних видів товарів чи надання послуг з'явилися контрабандисти; зростаючий бюрократичний апарат породив корупцію в органах влади.

На початку ХХ ст. посилюлося державне регулювання економіки. Це призвело до формування сучасних форм тіньової економічної діяльності. Американський вчений Е. Сатерленд сформулював концепцію злочинності серед "людей у білих комірцях". Згідно з цією концепцією протиправна діяльність є невід'ємною частиною повсякденного життя "великого бізнесу".

Тіньова економіка була виявлена також і в соціалістичних країнах, зокрема Радянському Союзу. В умовах деспотичного сталінського правління тіньова економіка не зникла, хоча стала надзвичайно небезпечною. В роки "хрущовської відлиги" тіньова економіка стала відносно стійкою: процвітала робота у вечірній час, розтрата і "спекуляція", а також люди без офіційного місця роботи, які жили за рахунок тіньової економіки. При Брежнєві тіньова діяльність була поширена у роздрібній та оптовій торгівлі (дефіцитні та імпорتنі товари), сфері надання послуг (пошив одягу, ремонт автомобілів та побутової техніки, медичне обслуговування). Тіньова економіка іноді породжувала справжню "мафію", яка часто перепліталась з партійними структурами [1, с. 61].

У наш час Україна має надзвичайно великий сектор тіньової економіки. Вона обслуговує інтереси не лише звичайних громадян, які не мають стабільного заробітку чи підприємств, які зацікавлені у збільшенні свого доходу, а й економічні і політичні інтереси певних впливових структур та ділових кіл. На жаль, це є закономірністю, особливістю української економіки, особливістю ведення бізнесу в Україні аніж винятком. Значно зросли і є актуальним такі явища, як корупція, політичний лобізм, рейдерство, зрощення державного апарату з тіньовою економічною діяльністю. Для України вкрай актуальним є завдання переосмислити пріоритети свого розвитку та створити реально діючу стратегію розвитку, яка б включала децентралізацію державної влади, реформування економіки в цілому з пріоритетами інтересів вітчизняних виробників і споживачів.

При розгляді динаміки інтегрального коефіцієнта тіньової економіки України (рисунок) можна засвідчити, по-перше, про явну нерівномірність (нелінійність) розвитку тіньової економіки як явища, по-друге, що в цілому за аналізований період мало місце її зростання в середньому приблизно на 0,7 % за рік.

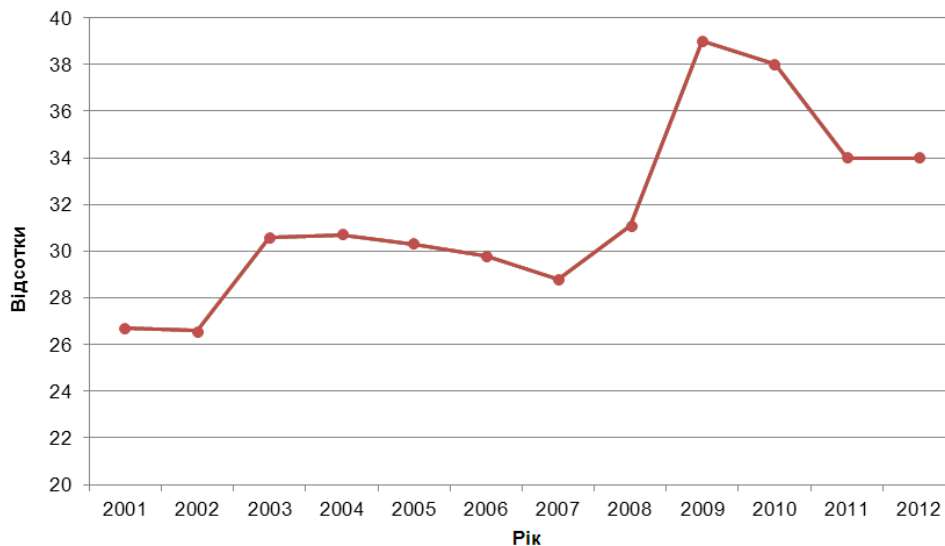

Рис. Динаміка інтегрального коефіцієнта тіньової економіки України

За даними Антимонопольного комітету у 2011 році з загального обсягу реалізованої продукції в Україні 49,8 % продукції реалізувалося на ринках із конкурентною структурою. Найбільш монополізованими є окремі галузі паливно-енергетичного комплексу, галузі транспорту та зв'язку, житлово-комунального господарства.

Згідно з індексом сприйняття корупції 2013 (Corruption Perception Index) Україна потрапила на 144 місце (рейтинг охоплює 174 країни).

Високий рівень корумпованості наявний у сферах, що здійснюють постачання енергоносіїв, землевідведення під будівництво, операції з комерційною нерухомістю і приватизацію державного майна. Тут існує значний розрив між ринковими і "відпускними" цінами на "продукцію" і, відповідно, можливість здобуття надприбутків, що є джерелом хабарництва і "відкотів", з якими більш всього фірми працюють в будівництві (91 %), торгівлі (75 %), сфері нерухомості (75 %), сільському господарстві (58 %), енергетиці (58 %) [2, с. 6].

Спираючись на ці дані та дані міжнародних рейтингів, можна зробити висновки, що основними системними факторами значного рівня тінізації національної економіки України є:

- несприятливі умови ведення бізнесу – наявність надмірного регуляторного та податкового тиску на корпоративний сектор;

- низька ефективність держави у забезпеченні інституційних основ розвитку конкурентоспроможної економіки (за даними Всесвітнього економічного форуму у 2013 р. Глобальний індекс конкурентоспроможності нашої країни підвищився в порівняно з індексом 2011 р. (89/139), і Україна посіла 73 місце серед 144 країн світу) [3, с. 354];

- високий рівень монополізації внутрішнього ринку;
- низька ефективність функціонування органів судової та правоохоронної системи; про що свідчить рейтинг ГІК 2012/2013, а саме – Україна посіла 141 місце за ефективністю правової системи у вирішенні питань арбітражу між господарюючими суб'єктами та 135 у вирішенні питань захисту від неправомірних дій з боку державних органів влади;

- високий рівень корумпованості;

- недостатній захист прав на рухому та нерухому власність, включаючи права на фінансові активи. За даними рейтингу ГІК 2012/2013 Україна посіла 141 місце за показником захисту прав міноритарних акціонерів та 134 місце за показником захисту прав власності.

Тіньова економіка негативно впливає на всі стадії суспільного відтворення, деформує основи добросовісної конкуренції, скорочує доходи бюджетів усіх рівнів, слугує живильним джерелом корупції. У тіньовому обігу сконцентровані ресурси, які в разі їх легалізації могли б сприяти значному соціально-економічному розвитку суспільства. Згідно з оцінками податківців, опублікованими в ході презентації Концепції реформування податкової системи, обсяг тіньового сектору української економіки становить як мінімум 350 млрд грн на рік. Дослідження виявив тіньової економіки та напрямів детінізації економіки вийшло за межі наукових інтересів. Заслугує на увагу бачення віце-прем'єр-міністра, міністра соціальної економіки України Сергія Тігіпка. Він пропонує здійснення детінізації заробітної плати шляхом запровадження гарантованої зарплати для працівників та відповідальність роботодавців за виплату зарплат у "конвертах". З цього випливає, що з боку державних органів ставиться питання про посилення контролю за легалізацією нарахування і виплати заробітної плати працівникам [4, с. 7].

Національна академія наук України у доповіді "Новий курс: Реформи в Україні 2010 – 2015 рр." запропонувала низку заходів щодо вирішення складної проблеми обмеження масштабів тінізації:

- забезпечення чіткості та однозначності дії законів;
- здійснення масштабної податкової реформи;
- проведення судової реформи;
- ліквідація інституційних та адміністративних перешкод ведення бізнесу;
- створення механізмів надійного захисту прав власності всіх учасників економічного життя;
- формування системи контролюючих служб та якісного кадрового забезпечення [5, с. 161].

Отже, з боку влади надаються значні зусилля у боротьбі з тіньовим сектором економіки в Україні, які спрямовані на детінізацію економіки, протидію корупції, профілактику злочинності, здійснення банками фінансового моніторингу, подолання кризових явищ в економіці та соціальній сфері, боротьбу з нестабільністю на валютному сегменті ринку тощо. Але рівень тіньового сектору, порівняно з іншими країнами, залишається ще значно високим. На даний момент вирішені не всі проблеми інституційного характеру, як наслідок, прийняті закони та

законопроекти не мають достатньої ефективності. Існує певна плутанина в діях влади, що призводить до нестабільності законодавчої, виконавчої та судової систем.

Наук. керівн. Зайцева І. С.

Література: 1. Кирпа С. В. Тіньова економіка: її суть та генезис / С. В. Кирпа // Сталій розвиток економіки : зб. наук. праць ПВНЗ "Університет економіки і підприємництва" та ПП "Інститут економіки, технологій і підприємництва". – 2011. – № 4. – С. 60–64. 2. Дудін М. М. Вплив тіньової економіки України на її економічну безпеку / М. М. Дудін // Бізнесінформ. – 2011. – № 12. – С. 4–14. 3 Global competitiveness report 2012 – 2013 [Electronic resource]. – Access mode : <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2012-2013/>. 4. Аргус М. Тіньова економіка та напрями її подолання за умов ринкових відносин/ М. Аргус // Галицький економічний вісник. – 2012. – № 2(35). – С. 5–9. 5. Новий курс: Реформи в Україні 2010 – 2015 pp. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://archive.nbuv.gov.ua/books/2010/10nandop1.pdf>.